

בעל כנפיים

תפילין ומשמעותן

"וקשרתם לאות על ירך והיו לטִטפת בין עיניך".

מצוות התפילין, שאחת מארבע פרשיותיהן מופיעה בפרשתנו, מיוחדת במינה. מקרה יחיד של תשמיש קדושה שהוא גם חובת גברא, ולא זו בלבד אלא שהוא נקשר בחיינו באופן הקרוב ביותר – על היד, על הראש, בקשר אמיץ שאין לרפותו או להסיטו ממקומו. התפילין עברנו הן אות מיוחד של רוממות, של קדושה, של ייחוד ושל סגולה. במצוות מסוימות, גדון צדקה, מצינו שיש עניין לקיימן בסתר, בבחינת "הצנע לכת עם אלקיך"^א. לעומת זאת, במצווה זו מחייבת אותנו התורה ליטול את השם, להתקשט בתגא דמלכא, להראות כלפי חוץ מי אנו ומה מעלתנו.

כך אומרת הגמרא:

"ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר"^ב... "ויקר" – אלו תפילין. וכן הוא אומר: "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך"^ג, ותניא, רבי אליעזר הגדול אומר: אלו תפילין שבראש^ד.

תגא דמלכא, לא דבר קל הוא. אמנם אין אנו מתיימרים להתעטר בו בעצמנו אלא מצווים ועומדים על כך, אך לא ניתן להתעלם מכך שמדובר בדרישה שיוצרת כלפינו תביעה חריפה ונוקבת. כל המניח תפילין מעיד בעצמו ששם ה' נקרא עליו, ובכך מעמיד לעצמו רף גבוה במיוחד בכל תחומי חייו והנהגותיו.

האם נוח לנו לעמוד במקום הזה, תחת התביעה החריפה הזו? לא תמיד. יש אנשים שיש בהם גם צדדים שאינם מתוקנים, המבקשים לעתים לפרוק מעליהם את העול הכבד, להינפש, להיות קצת "עבדא בהפקרא ניחא ליה", לשוב קצת למצרים. הן עם של עבדים היינו כאשר ניתנה לנו מצווה זו, וגם היום יש הנלכדים לפעמים בכבלי שיעבוד רוחני מסוגים שונים. ואכן, הגמרא מעידה על כך שקיומה של מצוות תפילין לא היה מעולם מובן מאליו:

^א מיכה ו ח.

^ב אסתר ח טז.

^ג דברים כח י.

^ד מגילה טז, ב.

תניא, רבי שמעון בן אלעזר אומר: כל מצווה שמסרו ישראל עצמן עליהם למיתה בשעת גזרת המלכות, כגון עבודת כוכבים ומילה – עדיין היא מוחזקת בידם, וכל מצווה שלא מסרו ישראל עצמן עליה למיתה בשעת גזרת המלכות, כגון תפילין – עדיין היא מרופה בידם.^ה

מרופה בידם – משום שאין זה קל להיות קשור בכל רגע ובכל מצב לקב"ה. אין זה קל להיות ראוי תמיד. צא ולמד משני כתרים שקשרו מלאכי השרת לכל אחד ואחד מישראל בעת מעמד הר סיני, מה עלתה להן? כיוון שחטאו ישראל בעגל ירדו מלאכי השרת ונטלו אותם בחזרה.

מצוות תפילין היא הכתר שנותר בידינו, והקושי הכרוך בה משתקף היטב בדיונים ההלכתיים הסובבים אותה. עיקרם של דיונים אלו הוא בשאלה: האם הכול ראויים להניח תפילין?

גוף נקי

כתב השולחן-ערוך:

גדול שכר מצוות תפילין, וכל מי שאינו מניחם הוא בכלל פושעי ישראל בגופן. מצוותן להיותם עליו כל היום, אבל מפני שצריכים גוף נקי שלא יפיח בהם ושלא יסיח דעתו מהם, ואין כל אדם יכול לזוהר בהם, נהגו שלא להניחם כל היום. ומכל מקום צריך כל אדם לזוהר בהם להיותם עליו בשעת קריאת שמע ותפילה.^ה

בשורות אחדות כולל מרן בעל השו"ע את שני הקצוות האפשריים בדיון זה: מחד גיסא, אין כל היתר הלכתי לאדם מישראל לפטור עצמו מכול וכול ממצוות תפילין. אם עשה כך, הרי הוא מאלו שעליהם נאמר "פושעי ישראל בגופן", הנידונים בגיהנם י"ב חודש ולאחר מכן "גופן כלה ונשמתן נשרפת ורוח מפזרתן תחת כפות רגלי צדיקים"^ה. מאידך גיסא, קיומה האידיאלי של המצווה הוא "להיותם עליו כל היום". בתפילתו, בלימודו, בלכתו בשוק ובשיחו עם הבריות.

^ה שבת קל, א.

^ה עיין רמב"ם, הלכות תפילין ד: כה, שכתב: "קדושת תפילין גדולה היא, שכל זמן שתפילין על ראשו של אדם ועל זרועו הוא עניו וירא ואינו נמשך בשחוק ובשיחה בטלה ואינו מהרהר במחשבות רעות, אלא מפנה לבו לדברי האמת והצדק, לפיכך צריך אדם להשתדל להיותן עליו כל היום, שמצוותן כך היא".

^ה שו"ע או"ח לז: ב.

^ה ראש השנה יז, א.

בין הקצוות הללו נסללת גם דרך האמצע, שאותה אנו מכירים כמציאות הרווחת גם בימינו: על פי רוב מניחים תפילין בשעת התפילה בלבד. יחידי סגולה בלבד מניחים תפילין כל היום, ומציאות של יהודי שלא הניח תפילין אפילו פעם אחת בחייו איננה נפוצה, ב"ה. במונחי ההלכה, הגורם לקושי בקיום המצווה לאורך היום כולו הוא הדרישה ל"גוף נקי", שעניינה מפורש בבהירות רבה: "שלא יפיח בהם" – שכן כך אין גופו נקי, "ושלא יסיח דעתו מהן" – שמא יפיח.

למרות שמדובר במצוות עשה חיובית שאין לה תשלומין, וחסרונה הוא בכלל "מענות לא יוכל לתקן וחסרון לא יוכל להמנות"^ט, הדרישה לגוף נקי הופכת את האדם לאנוס הפטור מקיומה. כך מבהיר השו"ע בהמשך דבריו:

חולה מעיים פטור מתפילין.

מי שברי לו שאינו יכול להתפלל בלא הפחה, מוטב שיעבור זמן התפילה ממה שיתפלל בלא גוף נקי... ואם ייראה לו שיוכל להעמיד עצמו בגוף נקי בשעת קריאת שמע – יניח תפילין בין "אהבה" לקריאת שמע ויברך.^ז

אם כן, למרות החומרה הגדולה שבה ראו חכמים את "מי שאינו מניחם", הם עצמם מכירים בכך שישנם אנשים שאינם יכולים לעמוד בתנאים הנדרשים, ועל כך הם מנועים מלזכות לקדושה שבהנחתם.

אלישע בעל כנפיים

מקור ההלכה הוא בדברי הגמרא במסכת שבת, המציינת כי "תפילין צריכין גוף נקי" ואף מדגימה את דבריה – "כאלישע בעל כנפיים":

אמר רבי ינאי: תפילין צריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפיים. מאי היא? אביי אמר: שלא יפיח בהן. רבא אמר: שלא יישן בהן. ואמאי קרי ליה בעל כנפיים? שפעם אחת גזרה מלכות רומי הרשעה גזרה על ישראל שכל המניח תפילין ינקרו את מוחו, והיה אלישע מניחם ויוצא לשוק. ראהו קסדור אחד – רץ מפניו, ורץ אחריו, וכיוון שהגיע אצלו נטלן מראשו ואחזן בידו. אמר לו: מה זה בידך? אמר לו: כנפי יונה. פשט את ידו ונמצאו כנפי יונה. לפיכך קורין אותו אלישע בעל כנפיים. ומאי שנא כנפי יונה משאר עופות? משום דאמתיל כנסת ישראל ליונה, שנאמר: "כנפי יונה

^ט קהלת א טו; ראה סוכה ב: ו.
^ז שם לח: א-ב.

נחפה בכסף וגו'¹⁶, מה יונה כנפיה מגינות עליה – אף ישראל מצוות מגינות עליהן.¹⁷

דברים אלו צריכים עיון. ראשית, לכאורה יש כאן תערובת מין בשאינו מינו: פתח בהלכה וסיים באגדה; שנית, גם הקשר שבין השניים אינו ברור כל צורכו: "תפילין צריכין גוף נקי", ודאי, אך מדוע "כאלישע בעל כנפיים"? מה יודעים אנו על אלישע זה, המציין אותו לשבח כבעל גוף נקי? ושלישית, מדוע אלישע מסתכן ויוצא עם תפילין בפרהסיא? והרי היה יכול להניחן בביתו בהיחבא?

עיון בסוגיה המקבילה בתלמוד הירושלמי שופך אור על דברי רבי ינאי:

אמר רבי ינאי: תפילין צריכין גוף נקי. מפני מה לא החזיקו בהן? מפני הרמאים. עובדא הווה בחד בר נש דאפקיד גבי חבריה וכפר ביה. אמר ליה: לא לך הימנית, אלא לאילין דברישיך הימנית [=מעשה היה באדם אחד שהפקיד אצל חברו וכפר בו. אמר לו: לא לך האמנתי, אלא לאלו שבראשך האמנתי].¹⁸

מתוך דברים אלו עולה ש"גוף נקי" אינו רק ציון לשבח של המודעות הפשוטה לכך שאין להפיח בתפילין, אלא זו דרישה המתייחסת למכלול התכונות ההופכות את האדם למוסרי וישר דרך. אדם המניח תפילין צריך להיות אדם נקי, הגון ומוסרי. עליו להיות אדם שניתן להאמין לדיבורו, אדם שלא יחלל שם שמים בהנהגתו.

כך עולה גם מדבריו של רבנו מנחם המאירי:

תפילין צריך הנושאם להיותו נקי מעבירות ומהרהורים רעים עד שלא יתחלל שם שמים על ידו להיותו רשע בצורת צדיק. בברייתא אמרו: "לא תשא את שם ה' אלקיך לשוא"¹⁹, שלא תהא מתעטף בציצית ומניח תפילין והולך ומרמה את הבריות ונמצאת נושא שם שמים לשקר". ובירושלמי אמרו: "חד בר נש חמא להדין חברא מוביל תפילין ברישיה, אפקיד גביה חד מודלא, בתר יומין תבעיה. אמר ליה: לית אנא ידע לך! אמר ליה: לא לדיך הימנית אלא להלין דברישיך הימנית. באותה שעה אמרו: תפילין צריכין גוף נקי כאלישע..."²⁰

¹⁶ תהלים סח יד.

¹⁷ שם מט, א.

¹⁸ ירושלמי ברכות ב: ג.

¹⁹ שמות כ ז.

²⁰ בית הבחירה, שבת מט, א. על מה שכתב שצריך להיות נקי מהרהורים רעים, כסברה זו סבר גם מהר"ם מרוטנבורג, המובא בדברי הבית יוסף (או"ח, סימן לח), שכתב שבחורים שאינם יכולים להישמר מהרהורים אל יניחו תפילין.

נראים הדברים ש"גוף", בירושלמי, משמעו בפשטות - אדם. כך סבור גם הרב יששכר תמרי, בעל פירוש "עלי תמר" על הירושלמי^ט:

ויש לדעת שהשם גוף יש לו שתי הוראות א. גוף גשמי, בניגוד לנשמה חלק אלקי ממעל; ב. גוף עניינו כשם מושאל לאדם, כמו בכמה מקומות 'מצוות שבגופו', ורוצה לומר מצוות שחייב אדם. וב[ירושלמי] יומא פרק ח סוף הלכה א אמרו חז"ל על רבי יוסי בר חלפתא "אית לך למימר באותו [ה]גוף [ה]קדוש בשוכח?"...

מתוך כך, אם נשוב לפשט דברי התלמוד הבבלי שהובאו לעיל, הרי שיתכן בהחלט לפרש פירוש זה גם בעניינו של אלישע בעל כנפיים. לסברה זו, לא לחינם מדגימה הגמרא תכונה פרוזאית כ"גוף נקי" באישיות קדושה שכזו. אפשר שגם התואר הרזי - "בעל כנפיים" - רומז למשמעות רוחנית, כפי שניתן להבין מדברי המהרש"א^{טז}:

ובהאי לישנא דקראו אותו "בעל כנפיים" רמזו בו שהיה גוף נקי כמלאכים הללו, שנאמר בהו "ובעל כנפים יגיד דבר"^{יז}.

כוונת הדברים היא שכמו שאלישע בעל כנפיים היה דמות שהצטיינה בצדקותה ובניקיונה מכל עוון וסרך חילול השם, כן צריך להיות כל המניח תפילין. והדימוי ל"מלאכים הללו" אינו אלא משל לאדם הנקי מעבירות. אמנם, התוספות בסוגייתנו הולכים בדרך אחרת:

להכי נקט אלישע, דמסתמא כיוון שנעשה לו נס בתפילין היה זהיר בהן והיה לו גוף נקי. ומזה הטעם אין אנו יכולין ליפטר [מהנחת תפילין], שהרי בזה אנו יכולין להיזהר. ואין תימה על מה שמצווה זאת רפויה בידינו, שגם בימי חכמים הייתה רפויה... והא דאמר במדרש: תפילין מפני מה לא החזיקו בהן - מפני הרמאים, אין נראה לר"י דמשום רמאין נמנעו מלעשות מצווה, אלא הכי פירושו: מפני מה לא החזיקו נאמנות באדם המניח תפילין, וקאמר מפני הרמאין, שהיו מניחין תפילין לרמות בני אדם, כדמפרש התם: מעשה בתלמיד אחד שהפקיד מעותיו אצל אחד שהיה מניח תפילין, כשתבע בו אמר "לא היו דברים מעולם", אמר ליה אותו תלמיד לא לך הפקדתי אלא לתפילין שעל ראשך, וצריך עיון שם.^{יח}

תירוץ התוספות שתפילין צריכין גוף נקי כאלישע, שאם היה מלומד בניסים מן הסתם שמר גם על גוף נקי מהפחה, דחוק במקצת, שהרי גם אנשים שאינם בדרגתו של אלישע בעל כנפיים יכולים להישמר מכך. אמנם ניכרים הדברים שרבותינו בעלי התוספות בחרו בתירוץ

^ט מהרש"א, חידושי אגדות לשבת קל, א.

^{יז} קהלת י כ.

^{יח} תוספות לשבת מט, א ד"ה "כאלישע בעל כנפיים".

זה כדי להישמר מפרשנותו של המאירי לדברי הירושלמי. ברקע הדיון עומדת ההבחנה ש"מצווה זאת רפויה בידינו", כמו גם הרצון להילחם ברפיון זה ולחזק את קיומה כיוון שהיו רבים שלא הניחו תפילין בטענה שאינם נקיים מעבירות ולכן אין להם גוף נקי. התוספות מתכוונות לשלול דעה זו באומרם שמעולם לא נתכוונה הגמרא לכך, ולא באה אלא להזהיר מפני הפחה – גוף נקי פשוטו כמשמעו, דרישה שרובו המוחלט של הציבור מסוגל בהחלט לעמוד בה. ומה שאמרו במדרש^ט "תפילין מפני מה לא החזיקו בהן – מפני הרמאים", אין הכוונה שזו סיבה שלא להניח תפילין, אלא כפי שפירש ר"י, שלא החזיקו את מניח התפילין לנאמן בענייני ממון.

ביתר בהירות מובאים הדברים בהלכות תפילין לרבנו הרא"ש:

"אמר רבי ינאי: תפילין צריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפים. מאי טעמא? אביי אמר שלא יפיח בהם, ורבא אמר שלא יישן בהם". לומר: לא שיהא צריך כאלישע בעל כנפיים, אלא שיכול ליזהר משינה ומהפחה כמוהו...

והא דאמר בירושלמי "מפני מה לא החזיקו בה – מפני הרמאים, עובדא הווה בחד גברא דהווה טעון ממונא בערובתא דשבתא, אשכח חד גברא מצלי ותפילין ברישיה. אמר: לית לי ליפקוד ממוני אלא להדין דנטיר מצוות כדון. אפקידיה גביה. לאפוקי שבתא כפר ביה, אמר: לא לך הימנית אלא לשמא דקודשא דהווה על רישך" – לא בעי למימר דלא החזיקו במצוות תפילין משום דיש רשעים ומראין עצמן ככשרים ומרמין בהן הבריות, דבשביל זה לא יניחום הכשרים מלהניחן, כי 'ישרים דרכי ה' [וצדקים ילכו בהם ופשעים יכשלו בהם] וגו'^י.

אלא הכי פירושו: מפני מה לא החזיקו העולם להיות מניחין תפילין כל היום כשרים ונאמנים בעיניהם, כי כן היה הדבר ראוי מי ששם ה' נקרא עליו תמיד יראתו היא על פניו תמיד ולא יחטא, אלא מפני הרמאים שהן רשעים (בלבם) ומניחין תפילין לרמות בהן העולם.^{כא}

אם כן, שתי סברות מרכזיות מצינו בדברי רבותינו הראשונים:

האחת מתנה הנחת תפילין בשמירה על רף רוחני ומוסרי גבוה, מתוך חשש שהנחת תפילין על ידי מי שאינו ראוי תביא לחילול שם שמים.

האחרת שוללת תנאי שכזה, ואינה דורשת מן המניח אלא לשמור על גוף נקי במובן הגשמי של המושג, "שלא יפיח בהם ושלא יסיח דעתו מהם".

^ט מופיע בפסיקתא רבתי, פסקא כב.

^כ הושע יד י.

^{כא} הלכות תפילין לרא"ש, סימן כח.

במובן רחב יותר, ניתן לראות את המחלוקת כמתייחסת לא למצוות תפילין בלבד אלא לכלל עבודת ה'. לא בהנחת תפילין בלבד, אלא בכל קיום מצווה יש יומרה מסוימת, שהרי המצוות מעידות עלינו שאנו קדושים – "אשר קידשנו במצוותיו וציוונו". מתוך כך, נשאלת השאלה: האם מי שמעשיו מעידים בו שאינו קדוש רשאי ליטול את השם ולהיות בן מלך לחצאין בלבד? לקיים מצווה אחת, כשהוא יודע היטב שמצוות אחרות אין הוא מקיים?

הרחבה זו של הדיון אנו מוצאים בספר החינוך:

ומה שאמרו שתפילין צריכין גוף נקי, ואמרו בגמרא: "מאי גוף נקי, שייזהר שלא יפיח בהן", אבל אין העניין לומר שצריכין גוף נקי מעבירות או מטומאה, כי כל אדם ואפילו טמא ובעל עבירות מחויב במצוות תפילין, ובלבד שיידע להיזהר שלא יפיח בהן. ואולי מתוך התמדתו במצוות התפילין, שהן זיכרון גדול לאדם במלאכת שמים, ישוב מדרכו הרעה ויטהר מכל גילוליו, וחכמים זכרונם לברכה חייבונו במצוות התפילין לחנך בה אפילו הנערים הקטנים כל זמן שהגיעו לכלל שידעו לשמור אותן²², ומזה יש להבין שדעת רבותינו זכרונם לברכה להיות כל אדם מחזיק במצווה זו ורגיל בה, כי היא עיקר גדול ושמירה רבה מן העבירות וסולם חזק לעלות עמה להיכנס בעבודת הבורא ברוך הוא.

והמחמירים בקדושת המצווה ומניאים לב ההמון בדבריהם מהתעסק בה, אולי כוונתם לטובה, אבל באמת יש בזה מניעה לבני אדם בכמה מצוות, והיא רעה רבה. ואם ידעתי כי יסמכו הדורשים דרשות אלו על מעשה שנזכר בירושלמי בחד בר נש דאפקיד גבי חבריה כסא דכספא, ולזמן תבעיה ניהליה וכפר ביה, ואמר ליה בעל הכוס: לא לך הימנית אלא לאילין שבראשך, וכוונתם לומר שיש חילול השם להתחסד בקצת מצוות ולהרשיע בקצתן.

ולא כן ביתי אני עם הא-ל²³, כי ידעתי שאין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, ועם כל זה לא נמנעהו מהתעסק במצווה בעת רוח אלקים טובה תלבשהו לעשות טוב, כי מי יודע אם אולי ימשך בדרכו הטובה עד עת מותו, והמוות פתאום תבוא. וכבר לימדונו זכרונם לברכה ש"מצווה גוררת מצווה", וש"שכר מצווה – מצווה"²⁴. בכל אלה הדברים ומוסרים טובים קדמונו והורונו זכרונם לברכה, והמתחכמים להוסיף על דבריהם או לגרוע – אינה חכמה.²⁵

²² סוכה מב, א.

²³ ראה שמואל ב' כג ה.

²⁴ אבות ד: ב.

²⁵ ספר החינוך, מצווה תכא.

אם כן, החינוך מכריע בבירור כסברה האחרונה, ואף רואה בה את דרך המלך לקיום המצוות כולן. לעומת הסברה הראשונה, שאותה הוא רואה כגישה של "הכול או לא כלום", הוא קובע בנחרצות כי "לא כן בתי אני עם הא-ל" – לא זו הדרך שהורונו חז"ל. לא בדרך הזו נבנה עם קדוש, לא בדרך הזו נבנית אישיות קדושה. יש להתייחס לכל מעשה כעומד בפני עצמו, ולשמוח על כל רצון טוב וכל התקדמות לטובה. אדרבה, אם נמליץ למי שאינו שלם במעשיו למשוך ידו ממצוות – הרי בכך אנו מונעים ממנו את הדבר שעשוי להביא לרפואתו! מצווה גוררת מצווה, שכר מצווה – מצווה אחרת הבאה בעקבותיה, ואף דרכה של תשובה היא קמעא קמעא^כ, בהדרגתיות.

דברים דומים כתב גם הרמב"ם באיגרת השמד:

וגם כן אינו ראוי להרחיק מחללי שבתות ולמאוס אותם, אלא מקרבם ומזרזם לעשיית המצוות, וכבר פירשו רבותינו זכרונם לברכה שהפושע, אם פשע ברצונו, כשיבוא לבית הכנסת להתפלל מקבלים אותו ואין נוהגים בו מנהג ביזיון, וסמכו על זה מדברי שלמה עליו השלום: "לא יבזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב"^כ, אל יבזו לפושעי ישראל שהם באים בסתר לגנוב מצוות.

ואף מרן הבית יוסף הכריע שלא כהמהר"ם מרוטנבורג (שפסק שבחורים שלא יכולים להימנע מהרהורים אסורים, אל יניחו תפילין), וזה לשונו:

ולי נראה דאין לפוטרם ממצוות תפילין מפני כך, אלא יש לכופם בדברים ולמשוך לבם ליראת שמים כדי שיסיחו לבם מדברי הבאי המזיקים לגוף ולנפש ויפנו לבם לקבל עליהם עול מלכות שמים.^כ

הרי מפורש שפסק כהרמב"ם וכספר החינוך.

מבעל תפילין לבעל כנפיים

בדרך כלל אין אנו מערבים דברי הלכה בדברי אגדה, ברוח דברי החתם סופר שכינה תערובת זו "כלאים"^כ, אך בסוגייתנו הלא הגמרא עצמה היא שקשרה בין הדרישה ההלכתית ל"גוף נקי" לבין אגדת אלישע. על כן, כדי להבין את רוח ההלכה לאשורה, שומה עלינו להבין מה

^כ עיין בבא קמא פ, א.

^כ משלי ו ל.

^כ בית יוסף, או"ח, סימן לח.

^כ שו"ת חתם סופר או"ח, סימן נא, בסופו: "וכן אני אומר כל המערב דברי קבלה עם ההלכות הפסוקות חייב משום זורע כלאים". רבנו הרצי"ה קוק זצ"ל היה מרבה לחזור על דבריו אלו (וראה באריכות בשיחות הרצי"ה, שמות, עמ' 236), אך הוסיף: "אבל אין כאן פירוד ח"ו, יש קשר, שייכות והשפעה", עיי"ש.

ביקשה הגמרא ללמוד מדמותו של אלישע בעל כנפיים, אותו יהודי קדוש שמסר נפשו על מצוות תפילין אפילו בשעת הגזרה.

בכך נחלקו הראשונים: בעלי התוספות סברו שאין האדם צריך להיות נקי מכל עברה כדי להיות ראוי להנחת תפילין, וכך פסק גם בשולחן-ערוך. המאירי וראשונים אחרים חלקו עליהם, והבינו שאדם שאינו הגון או שהוא בעל עבירה אינו רשאי להניח תפילין. סברתם של האחרונים נראית קרובה יותר אל הפשט וגם מתקבלת יותר על הדעת, שהרי כשרואים אדם דתי שומר מצוות המחלל שם שמים בעבירות שונות, מיד שואלים: "דתי וגונב?! או "לפחות תוריד את הכיפה!" – טענות אלו ואחרות מוטחות מפעם לפעם באנשים שומרי מצוות שנכשלו בעבירה מסוג זה או אחר, והן מעידות על תפיסה בריאה שלפיה שמירת התורה מעידה על מוסריות גבוהה, ולכן לא ניתן לנהוג אחד בפה ואחד בלב, ואל ליהודים להיות "רשעים בלבם ומניחים תפילין לרמות בהן העולם", כלשון הרא"ש.

אמנם, לא כך נפסקה ההלכה, מן הטעמים שהזכיר החינוך בדבריו. אך אין בכך כדי לדחות את ההיגיון הפנימי העומד מאחורי סברה זו. בנידון דידן ניתן לראות בבירור כמה אנו זקוקים לשתי הסברות גם יחד, שכן אם נאחז באחת מהן בלא חברתה – נגיע להנהגה שאינה מאוזנת וניכשל בדרכנו הרוחנית.

האיזון בין שתי הגישות הוא המפתח לדרך חיים שלמה ומתוקנת, שבה מחד גיסא אין דוחים את החלקיות (כי אין לזרוק האבן אחר הנופל) ומאידך גיסא אין מקדשים את הפשרנות. מתוך מסקנה זו נמצאנו למדים כמה יש לייקר את ערכה הרוחני של כל שיטה המצויה בדברי רבותינו, גם אם נדחתה מן ההלכה הפסוקה. גם "הווא־אמינא" של חז"ל ושל רבותינו הראשונים היא בכלל "אלו ואלו דברי אלקים חיים". יש "מה צריך להיות" וישנה ההדרכה המעשית, שנועדה לרומם אותנו מן המצוי אל הרצוי מתוך התחשבות בקשיים ובמגבלות המצב הנוכחי^ל.

כעין ראייה לדבר באים דברי מרן הרב זצ"ל, שהלכה ואגדה התמזגו למסכת אחת בתורתו הגדולה, ומאירים סוגיה זו באור יקרות של האידיאל העליון – וזאת למרות שכבר נפסקה הלכה על פי המגבלות המציאותיות:

^ל את שיטתם החינוכית של הרמב"ם ובעל ספר החינוך אנו רואים לא מעט בבתי כנסת ספרדיים, המקבלים גם מחללי שבת לתוכם, אך ברור לכול שאינם מביעים בכך הסכמה לדרכם, וגם אותם מחללי שבת יודעים שמעשיהם אינם מתאימים לנדרש מיהודי. אלא שגם גנב הרוצח "לגנוב מצוות", אין אנו דוחים אותו, מתוך תקווה שהמאור שבתפילה בבית הכנסת יחזירו למוטב. ואכן, רבים מאותם גנבי מצוות שבים בסופו של דבר בתשובה שלמה.

כלל גדול הוא שדברים שהם קטנים במעלתם בענייני ההשלמה האנושית הם קדומים בזמנם, והמעלות העליונות שהן גדולות במעלה הן מאוחרות בזמן, מפני שהמעלה הקודמת שהיא כמו בסיס לה צריכה להיקדם.

הרב מתכוון ל"דרך ארץ שקדמה לתורה" – מידות טובות, מוסר וישרות הקודמים למצוות המיוחדות לישראל. ומדבריו למדנו שהצבת הרף המוסרי בפני מניח התפילין אינה נובעת רק מחשש חילול ה', אלא גם מן ההכרה שאליבא דאמת אין מקום למעלה עליונה אם המעלה הבסיסית שתחתיה אינה קיימת.

והנה התפילין הם ברית מיוחדת לישראל, עדות על התייחדותם המצוינת בתור "ממלכת כהנים וגוי קדוש"^{לא} אשר הפליא אדון כל ב"ה אותם מכל העמים אשר על פני האדמה, על כן, הדרכתם ומוסרם הוא יותר נשגב ויותר נעלה מההדרכה הנתבעת מכל עם ולשון, ו"לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום"^{לב}. אבל מעלת הדרך ארץ הטבעית, טהרת המידות בנטיה נקייה אל הצדק והיושר המוחש והמורגש ושנאת הרשע והעוול במידה הגלויה, זאת היא נחלת כל האדם אשר על פני האדמה, וכלל תורת בני נח הנם יסודי המוסר הטבעי.

המוסר הטבעי הפשוט איננו צריך למשאות נפש גדולות ורמות, אבל צריך שיהיה גופו של אדם נקי מזוהמת הרשעה המיוחדת לחיתו טרף וחזירי יער. על כן מי יוכל לעלות אל הר ה', להתייחד במוסר הנשגב והעליון הנרצה על פי הקדושה העליונה המכוונת בתפילין? רק מי שגופו נקי, שהמוסר הטבעי כבר קנוי לו כראוי ולא הפסידו במעשים רעים ומידות עכורות ורעות, שהם תועבה לאדם שלם מצד צורתו האנושית. כיוון שהמוסר הטבעי, המוסר הגופני, נכבש לפניו, צריך הוא בתור אדם מישראל העומד להיות שם ה' נקרא עליו להתעלות במוסר עליון, הנובע על פי עומק הקדושה העליונה שתתגלה על ידי קדושתן של ישראל והתייחדותן. העלייה על הר המוסר העליון היא על ידי כנפיים, המרוממות את רוחו של אדם מישראל שכבר קנה לו תחילה המעלה הטבעית. אבל לא יחשוב איש שיוכל לעלות למעלת המוסר האלקי ובלבו תהיה חלאתו, להיות נוטה לכל דבר של השחתה מוסרית המונחת בטבעו של אדם.

עד כה, רואים בדברי הרב זצ"ל את דברי הירושלמי המפורשים שבהם נדרש היהודי להיות אדם הגון ומוסרי בכדי שיוכל להניח תפילין, כי התפילין הם "קדושה עליונה" שלא שייך שתחול אלא על מי שהמוסר הטבעי כבר קנוי לו. ומכאן והלאה בא הרב לתרץ כיצד אלישע

^{לא} שמות יט ו.
^{לב} תהלים קמז כ.

בעל כנפיים העז לסכן עצמו בשעת הגזרה וללכת בתפילין? והרי יכול היה להניח אותן בהיחבא?

התכונה של עמידת האדם בחוזקו ותוקפו גם בעת צרה תלויה היא על פי אותה ההתעצמות הטבעית שיש בנפשו עם הדבר הקדוש שאליו הוא נושא את נפשו, וכל מה שההתעצמות היא יותר קרובה וטבעית לאדם – ימצא בנפשו אונים לעמוד בפני כל גלי ים זועף ואת מקומו בל ינח.

והנה מי יוכל להכיר בעצמו כישרון של קישור אמיץ לקדושת התפילין המעלה אותנו על במתי ארץ, המרומם אותנו ממעל להמוסר הטבעי הפשוט ומרוממנו לעוף במרומי קדושה עליונה? רק מי שכבר הכשיר נפשו אל הקדושה הטבעית הגופנית הכללית, ומרגיש בנפשו איך שמהמוסר הזה, עם כל הודו וטהרו, הנפש ממנו לא תימלא כי אם בהיותה מתרוממת עד לעוז חביון של המוסר הקדוש שממקורה של תורה, על פי הקישור הטבעי המתחזק על פי ההקדמה של המוסר הגופני הטבעי הקדום בזמן, יהיה הגוף נקי ובעל התפילין יהיה לבעל כנפיים, כי עובי חומרו לא ימשכנו לרדת למטה וימצא את עצמו מלא אונים ועוז ה' בכל עת צרה. ובעומדו בעוז גבורתו נגד מלכות הרשעה בעת רעה ההיא ראוי הוא להקרא בעל כנפיים, שהנם לאות על טהרת גופו וניקיונו.

אדם ישר ומוסרי המרגיש שהמוסר הטבעי עדיין לא מרומם את נפשו, והוא זקוק לתוספת של "המוסר הקדוש שבמקורה של תורה" כשהוא מניח תפילין ממילא מתמלא הוא ביטחון ועוצמה וסר ממנו הפחד, ועל כן מעז הוא ללכת עם תפילין בפרהסיא ויודע שלא יאונה לו כל רע²⁷. מרן הרב מבאר את הדין לכתחילה: "תפילין צריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפיים", ואין לותר על שאיפה זו. ולכן הגמרא נקטה דווקא דמות כאלישע, כי היא הייתה דמות מופת בעלת מוסר גבוה שכולנו צריכים לשאוף להתחקות אחריה.

תפילין וירושת הארץ

נדמה שאין דור שעמד בקשרי המלחמה המורכבת הזו כמונו, הדור השב אל הארץ ובונה בה את חייו. "דורנו דור מופלא, דור שכולו תימהון"²⁸. דור שכולו זכאי, דור שכולו חייב. התגשמות חלומם של דורות רבים, התמלאות מאויים שהם קודש קודשים, עם שהוא בבת

²⁷ הנהגתו של אלישע בעל כנפיים בהסתכנותו דומה להנהגת רבי עקיבא בהלכות נטילת ידיים, כמובא בגמרא (עירובין כא, ב) ובתוספות שם (ד"ה מוטב).

²⁸ עקבי הצאן, מאמר הדור.

עינו של בורא עולם דורך על אדמה אשר עיני ה' אלקים אליה תמיד, ומנגד התפלשות בתהומות של חומריות, שכחת מסורת אבות ואבדן זהות.

אלו הם הקצוות, ובתווך אנו עומדים ולוחמים למען קירוב אחינו לאביהם שבשמים. שאלות רבות עומדות לפנינו, ומצבים מסופקים רבים תובעים מאתנו את הגדרתם ואת פתרונם^ל. בשעה הגדולה הזו נחטא לעצמנו אם נתכחש לתביעתנו הפנימית הגדולה – התביעה לגוף נקי, לנפש נקייה, ליהודים שכנפי רוח להם. אמנם לא נוכל לפלס לעצמנו דרך אמת אם נניח לה לטשטש את שורת הדין, את ההלכה הפסוקה, הניבטת אלינו מתוך דברי הגמרא שקבע מרן הרב זצ"ל בראש "חבש פאר", ספרו העוסק בהלכות תפילין:

ביאה דכתב רחמנא גבי תפילין ופטר חמור [והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני כאשר נשבע לך ולאבתיך ונתנה לך... והיה לאות על ידכה ולטוטפת בין עיניך^ל] – למה לי? ההוא מיבעי ליה לכדתנא דבי רבי ישמעאל: עשה מצווה זו, שבשבילה תיכנס לארץ.^ל

ב"ה זכה דורנו שמצוות תפילין כבר אינה "רפויה בידם" כבעבר, ועם כל זאת עדיין יש פער בין ההלכה הלכתחילית לבין ההלכה הדיעבדית, בין הרצוי לבין המצוי. ועל כן יש לנו לפעול בשני המישורים בכדי לקרב את גאולתנו: מצד אחד עלינו לזכות יהודים רבים ככל האפשר בהנחת תפילין, אף אם הם בעלי עבירות ואינם הגונים בהנהגותיהם, ומצד שני עלינו לשאוף אל האידיאל הרצוי – שנהיה כולנו בעלי גוף נקי מעבירות כאלישע בעל כנפיים. יהי רצון שנזכה לכך, אמן.

^ל עיין בשו"ת אגרות משה, יו"ד ח"ב, סימן לג בשאלה "בדבר פרוצים [=בעבירות] אם טוב יותר לראות [=לומר להם] שילכו בגילוי הראש כדי שיחשבו לרשעים ולא ילמדו מהם", ומסיק האג"מ: "פשוט לעניות דעתי שאין לומר להם לעבור עוד איסור אף רק איסור מנהג חשוב ככיסוי הראש... ואדרבה החיוב לראות על כל אדם אף על עוברי עבירה שיקיימו מה שאפשר ללמדם שיקיימו, אף שאין יכולים להשפיע עליהם שיקיימו כל התורה... ומכל מקום לפרסם ביותר חומר האיסור כדי שלא ילמדו מהם", עיי"ש.

^ל שמות יג יא, טז.

^ל קידושין לז, ב.